

T. XVII (2014) Z. 4 (36)
ISSN 1509-1074

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

Periodicals Published
and Edited by Władysław
Studnicki in 1906–1918

**Czasopisma
wydawane
i redagowane
przez Władysława
Studnickiego
w latach 1906–1918**

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
ul. W. Bojarskiego 1
PL 87-100 Toruń
e-mail: jagze@umk.pl

**Jacek
GZELLA**

KEY WORDS:

Władysław Studnicki (1867–1953), Polish periodicals in the early 20th century, the issue of Poland's independence, *Naród a Państwo* (Nation and State), *Sprawa Polska* (The Polish Cause), *Myśl Polityczna* (Political Thought), *Votum Separatum*

SŁOWA KLUCZOWE:

Władysław Studnicki (1867–1953), 1906–1908, 1918, „Naród a Państwo”, „Sprawa Polska”, „Myśl Polityczna”, „Votum Separatum”, czasopisma polskie, odbudowa niepodległości Polski

ABSTRACT

The article surveys the periodicals published and edited by Władysław Studnicki, one of the leading Polish irredentists at the turn of the 19th century (ie. diehard believers in an armed uprising that would restore Poland's independence). Four of them were published in Warsaw and Petersburg in 1906–1908, the fifth and last — in Warsaw in 1918.

ABSTRAKT

W artykule omówiono czasopisma wydawane i redagowane przez Władysława Studnickiego, jednego z czołowych irredentystów polskich. Cztery z nich wydawane były latach 1906–1908 w Warszawie lub Petersburgu, ostatnie piąte, w 1918 r. w Warszawie.

Streszczenie

Artykuł prezentuje analizę prasoznawczą pięciu czasopism wydawanych i redagowanych przez Władysława Studnickiego, jednego z czołowych irredentystów polskich. W okresie zaburzeń społeczno-politycznych w Imperium rosyjskim Studnicki wydawał od 1 października 1906 r. następujące periodyki: „Naród a Państwo”, „Sprawa Polska”, „Myśl Polityczna”, „Votum Separatum”. We wszystkich tych tytułach, będących najczęściej dwutygodnikami, redakcja optowała za prowadzeniem bardziej radykalnej polityki wobec Rosji, przestrzegała przed udziałem społeczeństwa polskiego w akcji neosłowiańskiej prowadzonej przez państwo zaborcze. Na łamach czasopism Studnickiego bardzo często krytykowano zmianę programu przez Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne. Ostatnie z wymienionych czasopism ukazało się 19 XI 1908 r.

Inny charakter miało wydawnictwo Studnickiego z 1918 r., zatytułowane tak jak czasopismo z lat 1906–1907, „Naród a Państwo”. Wydawane w ostatnim roku Wielkiej Wojny odnosiło się do kwestii niepodległości Rzeczypospolitej, przy czym redakcja opowiadała się za odbudową państwa polskiego w oparciu o Rzeszę niemiecką, zaś podstawą odbudowy miał być Akt 5 listopada. Pismo wydawane było, z kilkumiesięczną przerwą, między 6 stycznia a 9 listopada 1918 r.

Kłęski Rosji na Dalekim Wschodzie w trakcie wojny z Japonią w latach 1904–1905 przyczyniły się, pod wpływem coraz liczniejszych strajków mających charakter polityczny lub ekonomiczny, do zainicjowania przez dwór carski reform ustrojowych w państwie. Wrzenie rewolucyjne miało miejsce nie tylko na terenie rdziennej Rosji, ale również na ziemiach dawnego Królestwa Polskiego, gdzie doszło do ożywienia życia politycznego i polaryzacji stanowisk poszczególnych partii i stronnictw politycznych wobec podstawowych problemów społecznych oraz politycznych. Wymuszona przez sytuację wewnętrzną i międzynarodową liberalizacja w państwie rosyjskimi przyczyniła się m.in. do rozwoju prasy, która stała się ośrodkiem wymiany poglądów i idei. Likwidacja uciążliwych przepisów cenzury prewencyjnej, liberalizacja prawa prasowego, zniesienie przepisów dotyczących konieczności uzyskiwania koncesji — wszystko to spowodowało ogromny wzrost liczby tytułów, których duża część miała jednak charakter efemeryczny. W miarę stabilizacji wewnętrznej i opadania fali rewolucyjnej wolność prasy była coraz bardziej ograniczana, co przejawiało się m.in. w konfiskatach pism, karach pieniężnych nakładanych na redakcje lub redaktorów poszczególnych czasopism, represjonowaniu redaktorów i autorów, a wreszcie likwidacji poszczególnych tytułów¹.

Jedną z osób, które w tym burzliwym okresie rozpoczęły działalność wydawniczą był Władysław Studnicki-Gizbert (1867–1953)². Ten działacz niepodległościowy, polityk, historyk, ekonomista, a przede wszystkim, ze względu na możliwość propagowania swoich idei, publicysta, od końca lat osiemdziesiątych XIX w. prezentował pogląd, podobnie zresztą jak i inni irredentyści polscy, że głównym antagonistą Polski była Rosja. Z tego względu postulował skoncentrowanie wysiłku narodowego na froncie antyrosyjskim, dowodząc, że Polska może odzyskać niepodległość w trakcie konfliktu zbrojnego Rosji z jednym z pozostałych państw zaborczych, bądź też w trakcie wojny rosyjsko-japońskiej, którą przewidywał już

---

¹ Z. Kmieciak, *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1980; tenże, *Prasa polska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915*, [w:] *Historia prasy polskiej*, t. 2, *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976, s. 58–113. O kwestiach wolności słowa i zasadach funkcjonowania cenzury zob. H. Bałabuch, *Nie tylko cenzura. Prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865–1915*, Lublin 2001, s. 76 i nast.

² Obszerny biogram Studnickiego zob.: M. Ryńca, W. Suleja, *Studnicki (Studnicki-Gizbert) Karol Władysław*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 45, Warszawa 2007–2008, s. 125–134.

w 1897 r., zaraz po powrocie z zesłania na Syberię³. Trudno zatem dziwić się, że gdy Rosja uwikłała się w wojnę na Dalekim Wschodzie — co było według Studnickiego wymarzoną okazją do czynnego polskiego wystąpienia zmieniającego stosunek sił w zaborze rosyjskim na korzyść Polaków — zdecydował się w marcu 1905 r. na wyjazd ze Lwowa do Królestwa i podjęcie tam agitacji w duchu niepodległościowym. Była ona według niego niezbędna, gdyż, jak napisał po latach: „im dalej jesteśmy od ostatniego powstania, tym słabiej na nas oddziałują tradycje powstania, tym bardziej proces dziejowy przystosowuje nas do rozbiorów i politycznego ujarznienia”⁴. Jednak działalność prowadzona w Warszawie pod przybranym nazwiskiem nie przyniosła mu spodziewanego sukcesu, co spowodowało jego wyjazd do Petersburga, gdzie zastała go amnestia umożliwiająca legalną pracę niepodległościową. Studnicki opublikował wtedy kilka broszur politycznych, nadsyłał także artykuły do warszawskich dzienników. Jednak jego możliwości oddziaływania w Petersburgu stawały się coraz mniejsze, dlatego podjął decyzję o powrocie do Warszawy, gdzie szybko skłócił się redakcjami ówczesnych czasopism. W tej sytuacji postanowił założyć własne wydawnictwo periodyczne, środki zaś na planowany dwutygodnik zamierzał przeznaczyć z publikacji przygotowywanej do encyklopedii o Polsce. Jednak wydawnictwo, które zamówiło u niego wspomniany tekst wycofało się z zamiaru drukowania encyklopedii, wobec czego Studnicki zaczął szukać sponsorów skłonnych zainwestować 3000 rubli w wydawanie dwutygodnika. Udało mu się pozyskać dla swych planów Eugeniusza Zielińskiego z Rembieszowa, ówczesnie prezesa Rady Nadzorczej Banku Handlowego w Petersburgu, członka spółki udziałowej „Kraju”, a jednocześnie członka Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego (SND), który zadeklarował i wpłacił na planowane wydawnictwo 1000 rubli. Pismo zostało także wsparte przez inżyniera budownictwa Jerzego Marynowicza⁵. Uzyskane środki finansowe pozwoliły Studnickiemu na rozpoczęcie prac wydawniczo-redakcyjnych nad dwutygodnikiem, którego nazwa „Naród a Państwo” oddawała podstawowe założenia przygotowanego przez niego w końcu 1905 r. programu Partii Państwowców Polskich, w którym podkreślał funkcjonalny związek narodu z państwem.

³ W. Studnicki, *Współczesna Syberia*, Kraków 1897, s. 160–161. Zob. W. Śladnicki [W. Studnicki], *Japonia jako czynnik międzynarodowy*, „Tydzień” 1897, nr 45, s. 358–359; Veto [W. Studnicki], *Kwestia wschodnio-azjatycka*, „Przedświt” 1898, nr 2, s. 4–7; W. Feldman, *Dzieje polskiej myśli politycznej 1864–1914*, wyd. 2, Warszawa 1933, s. 296; W. Suleja, *System polityczny Władysława Studnickiego (do roku 1918)*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. 2, *Twórcy polskiej myśli politycznej*, pod red. H. Zielińskiego, Wrocław 1978, s. 138; J. Gzella, *Zaborcy i sąsiedzi Polski w myśli społeczno-politycznej Władysława Studnickiego (do 1939 r.)*, Toruń 1998, s. 19–21.

⁴ W. Studnicki, *Z przeżyć i walk*, [w:] tenże, *Pisma wybrane*, t. 1, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył J. Gzella, Toruń 2000, s. 128.

⁵ Tamże, s. 179.

We wrześniu 1906 r. ukazał się czterostronicowy prospekt „Narodu a Państwa”, w którym przyszły redaktor i wydawca periodyku zapowiedział prowadzenie na jego łamach krytyki wszelkich przejawów lojalizmu oraz tych nurtów politycznych, które opowiadały się za „zerwaniem związku ze znaczną częścią naszego terytorium historycznego, przeobrażenia nas z pojęcia politycznego w pojęcie etnograficzne”. Jednocześnie Studnicki podkreślał, że będzie starał się kształtować świadomość polityczną w kierunku jej uniezależnienia od wiązania sprawy polskiej z przemianami wewnętrznymi Rosji, przy czym ograniczenie programów ówczesnych polskich partii jedynie do kwestii uzyskania autonomii w ramach Imperium carskiego określał mianem „aberracji politycznej”. W ramach programu pozytywistycznego przewidywał propagowanie idei wyodrębnienia Galicji oraz ukształtowania stosunku Królestwa do Rosji na zasadach z 1815 r. i zapewnienia autonomii Litwie historycznej⁶.

W prospekcie przybliżono także tematykę, która miała dominować na łamach czasopisma. Większość z zaprezentowanych wtedy tematów znalazła swoje odzwierciedlenie w tytułach publikacji drukowanych w pierwszych numerach „Narodu a Państwa”. Jednocześnie w prospekcie podano, że pismo będzie zawierało trzy stałe działy: artykuły wstępne, artykuły z dziedziny nauk politycznych oraz „przegląd życia politycznego, prasy i literatury politycznej”. Określono w nim częstotliwość, podając, że będzie to dwutygodnik, o objętości 2,5–3 arkuszy, czyli zawierający od 40 do 48 stron w formacie — jak napisano — „niniejszego prospektu”. Zamieszczono wreszcie informację o siedzibie redakcji i administracji, która mieścić się miała w Warszawie, ul. Św. Barbary 10⁷ oraz o składzie głównym w księgarni Edwarda Wende i spółka w Warszawie. Określono także cenę prenumeraty rocznej, skalkulowanej na poziomie 6 rubli, półrocznej wynoszącej 3 ruble i kwartalnej 1 rubel 50 kopiejek. Miała być ona większa, gdy nabywca decydował się na otrzymywanie pisma drogą wysyłkową. Pojedynczy egzemplarz kosztować miał 30 kopiejek⁸. Zachęcając do wykupienia prenumeraty rocznej redakcja podała, że osoba, która ją zamówi w siedzibie administracji przed 1 października, otrzyma bezpłatnie, jako premię, „Atlas etnograficzny” A. Glogera⁹. Druk prospektu wyko-

⁶ Prospekt czasopisma „Naród a Państwo”, Warszawa 1906, s. 2.

⁷ Zgodnie z zapowiedzią pod tym adresem, i to przez kilka miesięcy, mieściła się redakcja i administracja pisma. Gdy wydawano ostatni, 23 (29) numer „Narodu a Państwa” z 16 XI 1907 r., wtedy siedziba redakcji i administracji mieściła się na ul. Hożej 16. Można było tam zadzwonić — numer tel. 50–42.

⁸ Wartość prenumeraty wszystkich pism Studnickiego wydawanych w latach 1906–1908 nie uległa zmianom. Jedynie pojedynczy egzemplarz pisma, wbrew zapowiedziom w prospekcie, skalkulowany został na poziomie 25 kopiejek. W tej cenie sprzedawano pisma Studnickiego do 1908 r.

⁹ Redakcji chodziło zapewne o wydawnictwo Zygmunta Glogera, *Album etnograficzny*, Warszawa 1904.

nał zakład Karola Kowalewskiego mieszczący się w Warszawie przy ul. Mazowieckiej 8¹⁰.

Zgodnie z zapowiedzią zawartą w prospekcie, „Naród a Państwo” zaczęto drukować w Warszawie 1 października 1906 r.¹¹ Pismo ukazywało się początkowo jako dwutygodnik, pierwszych sześć numerów wydano w 1906 r., przy czym numer 3 i 4, ze względu na śmierć matki redaktora, Izabeli Studnickiej, zmarłej 7 listopada 1906 r., zostały połączone¹². Zastosowano w nich numerację ciągłą. Łączna liczba stron tego rocznika wynosiła 296. Kolejny rocznik, dla którego zastosowano odrębne oznaczenie liczbowe, choć w nawiasie podawano także numerację ciągłą, ukazywał się do 16 listopada 1907 r. Także w tym roczniku oznaczenie stron była ciągłe, zaś teksty w nim zostały wydrukowane na 1001 stronach. Już od numeru 8 (14) z 1907 r. redakcja pisma informowała, że zamierza zmienić częstotliwość druku „Narodu a Państwa”. Zapowiedziano, że od 1 października periodyk stanie się tygodnikiem, którego format nie ulegnie zmianie. Podano jednocześnie, że zmniejszona zostanie jego objętość do dwóch arkuszy, przy czym dla osób, które już zaprenumerowały pismo na 1908 r. jej cena, mimo zwiększonej częstotliwości, pozostanie na dotychczasowym poziomie. Decyzje te wynikały nie tylko z tempa przemian politycznych jakie miały miejsce w Rosji, ale przede wszystkim z pozyskania w czerwcu 1907 r., do stałej współpracy, znanego ówczesnie publicysty warszawskiego, głównego komentatora politycznego „Gońca Porannego i Wieczornego”, do kwietnia 1907 r. redaktora „Myśli Polskiej”, teoretycznego organu Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, Tadeusza Grużewskiego¹³.

Plany dotyczące przekształcenia pisma w tygodnik udało się zrealizować, jednak samo wydawnictwo, mimo poszerzenia obszaru na którym było kolportowane, o czym może świadczy jego sprzedaż na terenie Galicji dzięki przejściu składu także przez firmę Gebethner i Wolff, zostało zawieszono po wydaniu numeru 23 (29) z 16 listopada 1907 r. Powodem tej decyzji były działania cenzury warszawskiej¹⁴. Po raz pierwszy do zajęcia pisma doszło w kwietniu 1907 r. Konfiskacie uległ wtedy nr 7 (13) za zamieszczenie na jego łamach streszczenia legalnie wydanej broszury

¹⁰ W tej drukarni przygotowano wszystkie numery „Narodu a Państwa”.

¹¹ W niniejszym opracowaniu wprowadzono datację zgodną z kalendarzem gregoriańskim.

¹² Jeden połączony numer „Narodu a Państwa” wydano jeszcze w 1907 r. Był to numer 9–10 (15–16).

¹³ Zob. A. Galos, *Grużewski Tadeusz Ferdynand*, [w:] PSB, t. 9, Wrocław 1960, s. 67–68.

¹⁴ Na decyzję o zawieszeniu wydawnictwa wpływ miała także niewielka popularność pisma i sformułowane wobec niego oceny. W ostatnim numerze z 1906 r. Studnicki zauważał: „Musimy prowadzić walkę ze wszystkimi dotychczasowymi kierunkami. Nie brak nam wrogów usiłujących zabić nasze pismo”. Stwierdzenie to należy wiązać jedynie z ocenami sformułowanymi przez część ówczesnej prasy warszawskiej wobec „Narodu a Państwa” i prezentowanymi na łamach tego wydawnictwa poglądów politycznych. Zob. Redakcja, *Do czytelników*, „Naród a Państwo” (dalej: NaP) 1906, nr 6, s. 296.

rosyjskiej pt. *Finlandia się zbroi*¹⁵. Za artykuł zatytułowany *Myśli Polaka starej daty*, który został opublikowany w numerze 13 (19) z 1907 r. Studnicki został skazany na grzywnę w wysokości 100 rubli z możliwością zamiany na miesięczny areszt¹⁶. Jednak największym zagrożeniem dla redaktora naczelnego i wydawanego przez niego pisma okazało się przedrukowanie za „Kurierem Lwowskim”, częściowo poprawionego, artykułu Marii Dulębianki *Nie chodźmy do Dumy*. Za publikację tego artykułu w numerze 12 (18) datowanym na 20 lipca, który zresztą w całości poświęcony był wyborom do Dumy Państwowej, Studnickiemu wytoczono proces przed warszawską Izbą Sądową. Mimo to, że bronił go jeden z najlepszych ówczesnych adwokatów, Adolf Peplowski, Studnicki został skazany na rok twierdzy. Nie trafił do niej, gdyż wpłacił kaucję w wysokości 500 rubli, wniósł także odwołanie od tego wyroku do Senatu, który go postanowieniem z 21 lutego 1908 r. uniewinnił¹⁷.

Rygory narzucone przez cenzurę uświadomiły Studnickiemu, że dalsze wydawanie „Narodu a Państwa” będzie niemożliwe. Ponieważ — jak to ujął w swych wspomnieniach — dysponował „zapasową koncesją na czasopismo «Sprawa Polska»”¹⁸ postanowił rozpocząć wydawanie nowego periodyku. Dnia 25 listopada 1907 r., a więc dziewięć dni po zawieszeniu „Narodu a Państwa”, ukazał się w Warszawie pierwszy numer dwutygodnika zatytułowanego „Sprawa Polska”, której formalnym redaktorem i wydawcą był publicysta i powieściopisarz, Gustaw Olechowski¹⁹. Uzasadniając wybór tytułu i prezentując cele nowo powstałego wydawnictwa Studnicki napisał: „Sprawa polska to sprawa jednego z najliczniejszych narodów Europy (Polacy zajmują ze względu na swą liczebność 6-te miejsce wśród narodów Europy), to sprawa zdobycia dlań warunków rozwoju”. Dodawał także, że: „Opuszczać ręce razem z innymi, aby przeczekać trudną dobę, jest rzeczą niegodną. Okres depresji sam przez się nie przechodzi w okres rozkwitu myśli i czynu, lecz musi być przezwyciężony przez trud, choćby na pozór bezskuteczny”²⁰. Mimo uzyskania ok. 200 prenumeratorów wydano tylko dwa numery tego czasopisma, które formatem, objętością, liczbą stron i ich ciągłą numeracją, zasadami prenumeraty oraz miejscem druku nie różniło się od „Narodu a Państwa”. Ostatni numer „Sprawy Polskiej” wydano z tygodniowym opóźnieniem 19 grudnia 1907 r.

¹⁵ NaP 1907, nr 8 (14), s. 384. Streszczenia dokonała siostra Studnickiego, Wanda. Zob. W. Studnicki, *Z przeżyć...*, s. 206.

¹⁶ NaP 1907, nr 15 (21), s. 702. Artykuł był streszczeniem recenzji wydrukowanej na terenie Galicji przez Eugeniusza Zielińskiego. Kara pieniężna została pokryta przez autor recenzji. Zob. W. Studnicki, *Z przeżyć...*, s. 206.

¹⁷ Przebieg procesu przed Senatem zob. *Proces red. „Narodu a Państwa”, „Sprawa Polska”* (dalej: SP) 1907, nr 1, s. 38–40; *Proces red. „Narodu a Państwa” przed Senatem, „Myśl Polityczna”* (dalej: MP) 1908, s. 30–32. Zob. W. Studnicki, *Z przeżyć...*, s. 207–211.

¹⁸ W. Studnicki, *Z przeżyć...*, s. 209.

¹⁹ Zob. M. Tyrowicz, *Olechowski Erazm Gustaw*, [w:] PSB, t. 23, Wrocław 1978, s. 734–737.

²⁰ *Sprawa polska*, SP 1907, nr 1, s. 1.

Studnickiemu poszukującemu możliwości stworzenia nowego pisma przyszedł z pomocą Janusz Suski, właściciel ziemski z Konar w powiecie grójeckim. To on w końcu lutego 1908 r. uzyskał koncesję na wydawanie czasopisma pt. „Myśl Polityczna”²¹, które zgodnie z umową zawartą między Suskim a Studnickim miało posłużyć prezentacji poglądów tego ostatniego. Te zaś zostały wyłożone w artykule wstępnym, w którym redakcja stwierdziła m.in.:

Stan znużenia i rozczarowania, który ogółowi naszemu dyktuje obojętność polityczną, jest złym doradcą [...] i jeśli dawniej wolno było opierać rachuby na pracy organicznej, to jednak doświadczenia najnowszej doby wskazują najoczywiściej, że tak zaciężnione pole działalności nie ziści nawet części pokładanej w niem nadziei. Hasło pracy organicznej toż to nic innego jak zamaskowana apatia polityczna, a wszystko nas uczy, że tylko przez czynny stosunek do wszystkich dziedzin życia podnoszą się i wrastają narody²².

Nominalnym redaktorem i wydawcą, który w niczym nie miał krępować Studnickiego, był Suski. Redakcja pisma, otwarta między godziną 6 a 8 mieściła się w mieszkaniu Studnickiego przy ul. Wilczej 50 m. 3, zaś siedzibę administracji ulokowano w biurze pisania podań pań Medyńskich przy ul. Chmielnej 30. Pismo liczyło 32 strony, tłoczone zaś było w drukarni K. Kowalewskiego. Numer pierwszy, który ukazał się w końcu lutego 1908 r. był jedynym, gdyż wydawnictwo od razu zostało zamknięte przez cenzurę.

Studnicki, po raz kolejny pozbawiony możliwości wydawania czasopisma, postanowił przenieść swoją akcję wydawniczą do Petersburga, gdzie w jego ocenie ingerencje cenzury w treści pisma polskiego powinny być mniejsze. Wbrew sugestiom sponsora Eugeniusza Zielińskiego oraz stałego współpracownika warszawskich periodyków — Tadeusza Grużewskiego, w stolicy Rosji postanowił poszukać kogoś, kto by się zgodził zostać redaktorem odpowiedzialnym i nominalnym wydawcą kierowanego przez niego dwutygodnika, którego tytuł miał brzmieć „Votum Separatum”. W Petersburgu poznał Stefana Czopowskiego, urzędnika Towarzystwa „Protameta”, który posiadał koncesję na wydawanie pisma, i to dokładnie o takim tytule jaki wymarzył sobie Studnicki. Czopowski zgodził się na korzystanie przez Studnickiego z jego koncesji, pod warunkiem „że będzie czytał pismo w drujkiej korekcie i, że pismo będzie zamieszczało artykuły p. Jerzego Jankowskiego”²³.

²¹ Podtytuł tego wydawnictwa brzmiał: „Dwutygodnik poświęcony polityce i naukom politycznym”.

²² *Od redakcyi*, MP 1907, s. 1–2.

²³ W. Studnicki, *Z przeżyć...*, s. 210. Jerzy Jankowski opublikował tylko cztery felietony w dziesięciu numerach „Votum Separatum”. Zob. J. Jankowski, *Brzegi Lety*, „Votum Separatum” (dalej: VS) 1908, nr 1, s. 21–24; nr 2, s. 26–30; nr 10, s. 26–28; tenże, *Nowosłowiański trepak*, VS 1908, nr 4, s. 25–28. Zob. M. Stokowa, *Jankowski Stefan*, [w:] PSB, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 540–541.

Dnia 28 kwietnia 1908 r. ukazał się pierwszy numer dwutygodnika „Votum Separatum”. Powody jego wydawania zostały nakreślone w artykule wstępnym napisanym, choć nie podpisanym przez Władysława Studnickiego. Zauważał w nim, że nikt nie ma prawa zmuszać jednostki do przyjęcia zdania ogółu, że „rozwój indywidualny jednostki nie stoi w antagonizmie, ale w zgodności z rozwojem indywidualizmu narodu. [...] Kto więc podcina indywidualizm jednostki, podcina źródło indywidualizmu narodu”. Dalej zaś dowodził, że indywidualizm jednostki wyraża się m.in. tym, iż może ona zgłosić swoje votum separatum wobec działania partii politycznych, które zabiegając o mało znaczące koncesje wiązały politykę narodu polskiego z polityką państwa rosyjskiego, nie dbały o „realny wzrost sił narodu”, przyczyniając się także do bierności jednostki. Wśród partii politycznych, które w ten sposób działały, a których program polityczny miał być na łamach pisma negowany, Studnicki wskazywał: Stronnictwo Polityki Realnej, Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, postępowych demokratów i socjalistów²⁴.

Redakcja i administracja pisma mieściła się w Petersburgu na ul. Zabałkańskiej 20 m. 56²⁵. Tam też można było zamówić prenumeratę czasopisma, której koszt wynosił tyle samo co wcześniejszych periodyków wydawanych przez Studnickiego. Pismo można było również zamówić w księgarni polskiej w Petersburgu i „wszystkich księgarniach polskich zamiejscowych”. „Votum Separatum”, zgodnie z zapowiedzią, miało być wydawane na 32 stronach, drukowane zaś było w Drukarni Warszawskiej Adama Kejdana, mającej swoją siedzibę w Petersburgu przy ul. Grochowej 12. Ze wspomnień Studnickiego wynika, że nakład pisma był znaczny, gdyż rozsyłano je w 1000 egzemplarzy, mimo to, że prenumeratorów było tylko 300. Numery, z punktu widzenia redakcji, poświęcone ważnym zagadnieniom, np. numer 4 z 14 czerwca, dotyczący dni słowiańskich i zwalczania panslawizmu, wydano nawet w nakładzie 2 tysięcy egzemplarzy²⁶. Pismo było także dostępne w kioskach i redakcjach dzienników, przy czym na łamach wydawnictwa nie zostały one wymienione. Wiemy, że kolportaż pisma napotykał czasami na trudności. W numerze 5 z 27 czerwca zamieszczono bowiem informację, że numer 4 wysłany do War-

²⁴ [W. Studnicki], *Votum Separatum*, VS 1908, nr 1, s. 1–3.

²⁵ W numerze 4 z 1(14) czerwca 1908 r. podano informację o utworzeniu warszawskiej filii administracji „Votum Separatum”. Biuro mieściło się przy ul. Nowogrodzkiej 34 m. 9.

²⁶ W. Studnicki, *Z przeżyć...*, s. 213. „Votum Separatum”, podobnie jak i wcześniejsze wydawnictwa Studnickiego, w znacznej mierze musiały być kierowane do członków SND, wśród których dochodziło do ożywionej dyskusji w sprawie nowego programu Stronnictwa. Z ustaleń Józefa Zielińskiego wynika, że Liga Narodowa liczyła wówczas ok. 450–500 członków (M. Kułakowski [J. Zieliński], *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień*, t. 1, Londyn 1968, s. 335), stąd należy stwierdzić, że oddziaływanie pism Studnickiego w środowisku endeckim było znaczne i musiało wpłynąć na rozłam w SND. O wpływie czasopism Studnickiego na młodzież endecką zob. C. Rokicki, *Rewolucja młodzieży narodowej*, „Niepodległość” 1938, t. 17, s. 272–273; J.K. Targowski, *Dzieje Związku Młodzieży Niepodległościowej we Włocławku*, tamże, s. 103.

szawy pociągiem pośpiesznym zaginał, stąd redakcja zdecydowała się wysłać do prenumeratorów od razu dwa numery wydawnictwa, bieżący i zagubiony²⁷.

Pierwszy numer „Votum Separatum” nosił datę 28 kwietnia 1908 r. Zapowiedzianej dwutygodniowej częstotliwości nie udało się zachować, np. wspomniany numer 5 ukazał się w miesiąc po wydaniu numeru 4. Kolejne numery drukowano do 31 lipca 1908 r. Redakcja zapowiedziała już wcześniej, że w okresie wakacyjnym zostanie wstrzymany druk pisma, stałych zaś prenumeratorów poinformowano, że w zamian za dwa numery, które winny ukazać się w okresie wakacyjnym, otrzymają publikację Władysława Studnickiego pt. *Finlandia* oraz Tadeusza Grużewskiego *Kryzys państwowy Rosji*²⁸. Obietnica ta nie została spełniona, gdyż w pierwszym z powakacyjnych numerów, w numerze 8 z 29 września podano, że opracowania te są „pod prasą” i wysłane zostaną w najbliższym terminie²⁹. Po przerwie wakacyjnej wydano jeszcze trzy numery „Votum Separatum”. Ostatni z nich nosi datę 19 XI 1908 r. Były one wydawane co trzy tygodnie.

Zainteresowanie cenzury czasopismem oraz konfiskata numeru 8³⁰ spowodowały, że Studnicki postanowił zawiesić wydawanie „Votum Separatum” i przeniósł się do Warszawy. Zagrożony aresztowaniem, mimo przygotowań do ślubu, wyjechał do Galicji, osiadł we Lwowie i ponownie podjął współpracę z „Kurierem Lwowskim”³¹.

Wydawnictwa Studnickiego z lat 1906–1908 były tłoczone w zbliżonym formacie, miały podobną szatę graficzną, podobne wreszcie treści zamieszczano na czterech stronach okładki. Pierwsze trzy periodyki wydano w formacie 21,5x13,5 cm, zaś „Votum Separatum” w formacie 24,5x16 cm. Okładki wszystkich pism tłoczono w kolorze szarym. Na stronie pierwszej zawsze zamieszczano dane dotyczące tytułu i roku, w którym pismo się ukazywało. Informację o kolejnym numerze wydawnictwa w obrębie roku zamieszczano jedynie w „Narodzie a Państwie”, tak samo jak wiadomość, że redaktorem i wydawcą był Studnicki oraz że pojedynczy egzemplarz kosztował 25 kopiejek. Cena pojedynczego numeru została także wyeksponowana w „Sprawie Polskiej”. Na okładce tego ostatniego tytułu, jako jedyne, wskazano jego częstotliwość. Na pierwszej stronie okładki „Myśli Politycznej” i „Votum Separatum” zamieszczano także spis treści danego numeru.

Wskazane powyżej elementy umożliwiające identyfikację wydawnictw, gdy pomijano je na pierwszej, trafiały na drugą lub trzecią stronę okładki. Na drugiej zawsze drukowano informację o warunkach prenumerowania pisma i kosztach,

²⁷ VS 1908, nr 5, s. 32.

²⁸ Tamże, nr 6, trzecia strona okładki.

²⁹ Należy przypuszczać, że obietnica wysłania broszury Studnickiego nie została zrealizowana. W ostatnim numerze pisma podano, że nadal jest ona „pod prasą”. W tym samym numerze zamieszczono reklamę pracy Grużewskiego.

³⁰ VS 1908, nr 9, s. 32.

³¹ W. Studnicki, *Z przeżyć...*, s. 241–242.

które należało ponieść z tego tytułu. Zawsze podawano również gdzie mieściła się siedziba redakcji i administracji pisma. Stałą praktyką było także zamieszczanie na tej stronie reklamy wydawnictw zwartych Władysława Studnickiego, z czasem także książek i broszur Tadeusza Grużewskiego. Trzecia strona okładki, w wypadku czasopism wydawanych przez dłuższy okres, czyli „Narodu a Państwa” i „Votum Separatum”, przeznaczona była na publikowanie spisów treści numerów, które wcześniej trafiły do czytelników. Przed zastosowaniem tego rozwiązania, pozostawała ona niezadrukowana, choć czasami zamieszczano na niej różne ogłoszenia, np. w numerze 6 (12) „Narodu a Państwa” z 1907 r. reklamę ilustrowanego tygodnika „Kłosy” oraz książek Tadeusza Sierzputowskiego, zaś w numerze 4 „Votum Separatum” z 1908 r. reklamę „pisma fachowo-społecznego” pt. „Sztuka Bronzownicza [!] i Złotnicza” wydawanego w Warszawie. Na ostatniej stronie okładki podawano informację o drukarni, w której tłoczono pismo. Tego rozwiązania nie zastosowano w wypadku „Myśli Politycznej”, gdyż dane dotyczące zakładu Kowalewskiego podano na pierwszej stronie okładki.

Władysław Studnicki w swych wspomnieniach zanotował, że Andrzej Niemojewski w odniesieniu do „Narodu a Państwa” użył określenia, że było to wydawnictwo „braterstwa i rodzeństwa”³². Ocenę tę w dużej mierze uznać należy za uzasadnioną. Większość bowiem publikacji wydanych w tym, jak zresztą i w pozostałych czasopismach, była autorstwa Studnickiego³³. Podjęcie stałej współpracy z „Narodem i Państwem” przez Grużewskiego nie zmieniło tej sytuacji, tym bardziej, że część artykułów i tłumaczeń wyszła spod pióra Wandy, Stanisławy i Wacława Studnickich. Rola Wandy Studnickiej dla wydawnictw jej brata jest nie do przecenienia, gdyż nie tylko zamieszczała od czasu do czasu swoje artykuły, ale również dokonywała korekty pisma i poprawiała nadsyłane teksty. Gdy Władysław rozpoczął wydawanie „Votum Separatum” w Petersburgu, przeprowadziła się do stolicy Rosji, by pomóc bratu w redagowaniu pisma.

Krąg autorów publikujących w periodykach Studnickiego w latach 1906–1908 był stosunkowo niewielki. Oprócz wspomnianych, teksty zamieszczali: Stefan Gorski, Henryk Mościcki, Kazimierz Karski, Stanisław Mendelson, Jan Kucharzewski, Tadeusz Ciświcki, Władysław Szczerba-Rawicz, Jerzy Jankowski. Tylko czterej ostatni wydrukowali po kilka tekstów, pozostali po jednym. W pismach Studnickiego zamieszczone zostały także publikacje sponsorów owych wydawnictw: Eugeniusza Zielińskiego, Janusza Suskiego oraz Szymona Askenazego i Tadeusza Korzona, których teksty — jak wspominał Studnicki — zostały mu „udzielone przez sympatię

³² Tamże, s. 180.

³³ W pierwszych siedmiu numerach pisma teksty, poza Władysławem Studnickim, zamieścili tylko: Szymon A s k e n a z y, *Analogie historyczne: rewolucja francuska a przesilenie obecne w Rosji*, NaP 1906, nr 1, s. 30–41; Wacław S t u d n i c k i, *List przed powstaniem 63 r.*, NaP 1906, nr 2, s. 80–92; Tadeusz K o r z o n, *Mowa przy zwłokach śp. Włodzimierza Spasowicza*, NaP 1906, nr 3–4, s. 187–193.

osobistą, lecz nie przez jednomyślność polityczną³⁴. Redakcja przedrukowywała także teksty z innych wydawnictw, najczęściej we fragmentach, nie podając jednak nazwisk ich autorów. Wyjątek uczyniono w tym zakresie wobec Marii Dulębianki.

Blisko dziesięć lat po zawieszeniu „Votum Separatum” Władysław Studnicki przystąpił, w zupełnie innej sytuacji politycznej, gdyż w ostatnim roku Wielkiej Wojny, do redagowania i wydawania kolejnego periodyku pod nazwą „Naród a Państwo”. Był wtedy nie tylko znanym publicystą, ale także znanym politykiem, który w trakcie I wojny światowej odniósł szereg sukcesów, ale i porażek politycznych. Do połowy 1915 r. opowiadał się za rozwiązaniem sprawy polskiej w oparciu o Austro-Węgry, jednak klęski militarne tego państwa w wojnie z Rosją, zdominowanie przez Rzeszę niemiecką austriackiego partnera, a wreszcie sukcesy armii niemieckiej na froncie wschodnim spowodowały ewolucję jego poglądów. Studnicki stał się gorącym zwolennikiem rozwiązania sprawy polskiej w oparciu o Rzeszę, dowodząc w licznie wydawanych wtedy broszurach i artykułach, że dzięki współpracy z państwem niemieckim będzie można odbudować państwo polskie z granicami wysuniętymi daleko na wschód. Jednak wobec panujących na ziemiach dawnego Królestwa Polskiego nastrojów antyniemieckich jego działalność nie odniosła spodziewanych rezultatów. Studnickiemu udało się doprowadzić do utworzenia 21 lipca 1916 r. Klubu Państwowców Polskich, miał pewien wpływ na wydanie przez stronę niemiecką Aktu 5 listopada z 1916 r., na mocy którego z ziem polskich wydartych Rosji postanowiono utworzyć samodzielne państwo z dziedziczną monarchią i ustrojem konstytucyjnym, jednak po poparciu odezwy werbunkowej jego popularność zaczęła maleć. Pogłębiło tę sytuację wejście Studnickiego, z rekomendacji niemieckiej, do Tymczasowej Rady Stanu i prezentowanie na forum tego ciała wizji tworzenia państwa polskiego według schematu: armia, rząd, ciała przedstawicielskie. Pogłębiająca się do końca pierwszej wojny światowej izolacja polityczna spowodowała, że jedynym miejscem, w którym Studnicki mógł prezentować swoje koncepcje polityczne pozostawała prasa, w tym reaktywowany tygodnik „Naród a Państwo”.

Pierwszy zeszyt tego wydawnictwa, którego tytuł nawiązywał do pisma z lat 1906–1907, nosił datę 6 stycznia 1918 r. Przybliżając w artykule wstępnym powody jego wydawania i kreśląc jego cele, Studnicki napisał:

Wjedziemy do Państwa Polskiego, bo porażka Rosji narzuca Państwo Polskie mocarstwom centralnym. Ale brak odpowiednich wysiłków z naszej strony, wysiłków godnych narodu historycznego, zbyt mała ofiarność dobrowolna dla naszej politycznej odbudowy [...] stawia przed nami ciężkie zadania. [...] Urabianie świadomości oraz badanie wszelkich politycznych i gospodarczych zagadnień ze sprawą naszej państwowej odbudowy związanych, będzie zadaniem naszym³⁵.

³⁴ W. Studnicki, *Z przeżyć...*, s. 180.

³⁵ [W. Studnicki], *Od redakcji*, NaP 1918, nr 1, s. 2. W publikacji tej Studnicki podkreślał, że „Sprawa Polska”, „Myśl Polityczna” i „Votum Separatum” wydawane w latach 1907–1908 były konty-

Zapowiedział przy tym, że pismo pozyskało szerokie grono współpracowników. Łącznie wymienił osiemnaście nazwisk, a wśród nich m.in. Tadeusza Grużewskiego, Zygmunta Makowieckiego, Izę Moszczeńską, Ludwika Kulczyckiego, Michała Lempickiego, Wincentego Rzymowskiego, Wacława Tokarza. Nie wszystkie z wymienionych w artykule wstępnym osób podjęły z pismem współpracę, a większość tekstów, podobnie jak w latach 1906–1908, opracowana była przez redaktora periodyku bądź przez Grużewskiego.

Fundusze na wydawanie „Narodu a Państwa” wyłożyli, podobnie jak w latach poprzednich, Janusz Suski i Eugeniusz Zieliński. Wyasygnowane przez nich środki, wobec niewielkiego nakładu pisma, wynoszącego ok. 300 egzemplarzy oraz wobec ceny periodyku, która została skalkulowana na niskim poziomie, okazały się niewystarczające, dlatego Studnicki, jako wydawca periodyku, zabiegał o pozyskanie kolejnych ofiarodawców. Udało mu się uzyskać przychylną ks. Macieja Radziwiłła, który do końca wydawania pisma wspierał to przedsięwzięcie finansowo³⁶. Studnicki konsekwentnie natomiast odrzucał przyjęcie subwencji proponowanych mu przez władze niemieckie, jak również przez Jana Kucharzewskiego, pierwszego prezesa Rady Ministrów, którego działalność na łamach pisma systematycznie krytykował³⁷.

Zgodnie z zapowiedzią zawartą w pierwszym zeszycie z 6 stycznia 1918 r., jak zresztą zauważała redakcja, opóźnionym z powodów technicznych, „Naród a Państwo” miał ukazywać się w soboty. Z tygodniową częstotliwością pismo było wydawane do 3 marca. Kolejny zeszyt wydano dopiero 25 tegoż miesiąca, przy czym był to zeszyt podwójny — 9 i 10. Redakcja musiała mieć jednak trudności w utrzymaniu tygodniowej częstotliwości, gdyż w tym cyklu pismo drukowano do zeszytu 15 noszącego na okładce datę 4 maja 1918 r., choć wewnątrz pisma, pod spisem treści, podano datę 10 maja. Następne zeszyty zaczęto wydawać co dziesięć dni. W tym nowym cyklu pismo drukowano do 10 lipca 1918 r., kiedy to ukazał się 20 zeszyt „Narodu a Państwa”. Czasopismo zostało wtedy zawieszono. Powodów tej decyzji nie znamy, choć można przypuszczać, że związane to było z nominacją Studnickiego na członka Rady Stanu. Wznowienie wydawnictwa nastąpiło dopiero

---

nuacjami „Narodu a Państwa”. Zmiany tytułów wymuszone zostały decyzjami władz, które zawieszały jego pisma.

³⁶ Biblioteka Narodowa, W. S t u d n i c k i, Materiały do pamiętnika, rkps akc. 7802, t. 3, k. 70–72. Studnicki proponował M. Radziwiłłowi, by przejął wydawanie „Narodu a Państwa”, jednak ten nie wyraził na to zgody.

³⁷ Tamże, k. 70–74. Gdy 29 września 1918 r. wznowiono wydawanie „Narodu a Państwa”, Studnicki stwierdzał: „Po trzech miesiącach przerwy wydajemy znów nasze pismo. Przerwa była wywołana tem, iż wydawanie pisma w obecnych warunkach gospodarczych wymaga znacznych ofiar materialnych: drożyzna papieru, znaczne zwiększone koszty druku przy zbiednieniu inteligencji naszej czynią kalkulację wydawnictwa niemal niemożliwą. Wydawnictwo ideowe trzyma się tylko współdziałaniem swych ideowych zwolenników”. Zob. *Redakcja*, NaP 1918, z. 21, s. 24.

29 września (z. 21), a kolejne zeszyty trafiały do rąk czytelników zapewne co dziesięć dni. Ostatni zeszyt nosi datę 9 listopada 1918 r.³⁸

Redakcja periodyku przez cały okres jego wydawania mieściła się w Warszawie przy ul. Śniadeckich 6 m. 9³⁹. Zmianie uległa natomiast siedziba administracji pisma. Początkowo była ona ulokowana przy ul. Boduena 4 m. 2. W zeszycie 15 z 4 maja podano dwa adresy, pod którymi miała mieścić się siedziba administracji pisma. Oprócz ul. Boduena wskazano także ul. Nowy Świat 49, II piętro. Ten ostatni adres obowiązywał aż do listopada 1918 r.

Prenumerata, mimo pogłębiającego się kryzysu ekonomicznego wywołanego toczącą się wojną, nie uległa zmianom. Pismo można było zaprenumerować na następujących warunkach: prenumerata roczna — 30 marek, półroczna — 15 marek, kwartalna — 8 marek. Pojedynczy numer kosztował 1 markę. Za tę cenę można było nabyć pismo w formacie 23x16 cm, początkowo o objętości 32 stron plus cztery strony okładki. Objętość pisma ulegała jednak zmianie. Zeszyt 7 z 24 lutego wydano na 28 stronach, połączony zeszyt 9 i 10 na 40 stronach. Od zeszytu 14 z 27 kwietnia pismo było tłoczone na 24 stronach. Ta liczba stron utrzymała się po wznowieniu periodyku i obowiązywała do końca jego druku. Aż do zeszytu 11 z 6 kwietnia obowiązywała zasada odrębnego liczbowania stron poszczególnych numerów pisma. Wraz z kolejnym zeszytem wprowadzono numerację ciągłą. Zastosowano ją także we wznowionych zeszytach.

Szata graficzną nowe wydawnictwo Studnickiego odbiegało od tych tłoczonych w latach 1906–1908. Na pierwszej stronie okładki, pokrytej ornamentem przypominającym zwoje papieru lub liści, wyznaczono kilka, najczęściej owalnych pól, w których zamieszczono podstawowe informacje o piśmie oraz o jego kierunku politycznym. W górnej części karty wydrukowano sentencję: „Salus Rei Publicae Suprema Lex”, poniżej zaś, z lewej strony portret Jadwigi, z prawej Władysława Jagiełły. W centralnym miejscu tej strony, dużymi literami, wyeksponowano napis „Naród a Państwo”, poniżej, w prostokątnym polu informowano, że było to wznowione wydawnictwo, podawano numer zeszytu oraz datę jego wydania, a wreszcie, że redaktorem periodyku był Władysław Studnicki.

Kolejne strony okładki wydawnictwa z 1918 r. były zbliżone do tych z okresu wcześniejszego. Na stronie drugiej zamieszczano informację o treści bieżącego numeru, siedzibie redakcji i administracji, zasadach prenumeraty, podawano wreszcie, że istnieje możliwość nabycia w administracji pisma książek Studnickiego, Gruzewskiego oraz broszurki Leopolda Wodzickiego poświęconej działalności politycznej redaktora naczelnego „Narodu a Państwo” przed, jak i w pierwszych miesiącach Wielkiej Wojny. Charakterystyczne, że w kilku zeszytach, na całej trzeciej stronie okładki zamieszczano reklamę *Szkiców politycznych z zakresu polityki mię-*

³⁸ Zeszyty 23 i 24 „Narodu a Państwa” nie zachowały się.

³⁹ Redakcja za stosowne uznała podawać w nawiasie, że była to dawna ulica Kaliksta.

dzynarodowej wydanych przez Studnickiego w 1917 r., dostępnych w administracji za 4 marki. Gdy nie pojawiała się reklama tej publikacji stronę tę przeznaczano na różne ogłoszenia, np. hurtowni owoców S. Nowickiego, czy dotyczącą możliwości wynajmu, za pośrednictwem administracji, dużej sali, której lokalizacji zresztą nie podawano. Na stronie tej drukowano także spis treści poprzedniego numeru, czasami także informowano czytelników o trudnościach związanych z dystrybucją pisma. Ostatnia strona okładki również przeznaczona była na ogłoszenia. Miały one jednak inny charakter niż te zamieszczane wewnątrz pisma. W znacznym stopniu związane były z toczącą się wojną i w pewien sposób przyczynić się miały do wsparcia inicjatyw propagujących armię polską. Wśród tych reklam znalazły się ogłoszenia sklepu Pogotowia Wojennego Kobiet Polskich, czy Polskiej Loterii Krajowej organizowanej przez Radę Główną Opiekuńczą. Wydrukowano także informację o otwarciu szkoły podchorążych w Warszawie i zasadach rekrutacji do niej.

W wydawnictwie z 1918 r. zastosowano żywą paginację. Strona nieparzysta, na której zaczynał się pierwszy artykuł, opatrzona była nie tylko informacją dotyczącą tytułu publikacji, ale także tytułu czasopisma, miejscem jego wydania, datą druku i numerem kolejnego zeszytu. Wewnątrz publikacji zamieszczano jedynie dane dotyczące tytułu pisma, jego numeru i strony.

Pismo początkowo drukowano w drukarni „Rola” Jana Buriana w Warszawie, ul. Mazowiecka 11, począwszy od zeszytu 14 z 27 kwietnia 1918 r. do zeszytu 22 z 10 października w „Druk-Tłocznia P. Szweda, ul. Warecka 15”⁴⁰. Ostatni, 25 zeszyt czasopisma z 9 listopada tłoczono w drukarni L. Bilińskiego i W. Maślankiewicza, której zakłady mieściły się przy ul. Nowogrodzkiej 7.

Układ pisma był podobny do wydawnictw z lat 1906–1908. Wprowadzono w nim trzy stałe działy, przy czym ten zasadniczy, w którym drukowano najważniejsze artykuły, nie został nazwany. Pozostałe zatytułowano: *Z literatury politycznej, Krytyka i bibliografia*.

Wszystkie czasopisma Studnickiego należałoby określić, używając dzisiejszej typologii, jako czasopismo o profilu politologicznym. Wykorzystując wyniki badań dyscyplin szczegółowych, m.in. historii, ekonomii, prawa autorzy publikujący w jego wydawnictwach starali się przybliżyć i ocenić bieżące wydarzenia polityczne

---

⁴⁰ Zeszyt 14, wbrew zapisowi na karcie tytułowej, z którego wynika, że pismo ukazało się 27 kwietnia 1918 r., został wydany 1 maja tr. Trudno odpowiedzieć na pytanie dlaczego doszło do zwłoki z jego drukiem, można przypuszczać, że było to spowodowane jakimiś perturbacjami w drukarni, co wpłynęło także na zmianę zakładu przygotowującego czasopismo. W zeszycie 16 z 30 maja zawarto następującą informację: „Numer niniejszy (16) ukończony już 15 maja wyjść mógł z powodu bezrobocia w drukarniach dopiero 30 maja r.b.” Zob. NaP 1918, z. 16, trzecia strona okładki. Nie można także wykluczyć, że opóźnienia z drukiem wynikały ze strajku drukarzy i niechęci, jak to miało miejsce w okresie późniejszym, przed drukowaniem publikacji Studnickiego. Zob. W. Studnicki, *Ludzie, idee i czyny*, [w:] *tenże, Pisma ...*, t. 3, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył J. Gzella, Toruń 2000, s. 44.

oraz wskazać ich wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa polskiego w najbliższej, ale także i dalszej przyszłości. W latach 1906–1908 koncentrowano się na kwestiach stosunku mieszkańców zaboru rosyjskiego do przemian ustrojowych w Rosji, szczególnie w odniesieniu do kompetencji ustawodawczych Dumy Państwowej, polskiej reprezentacji w tej instytucji państwa zaborczego oraz programu polskich partii i stronnictw politycznych. Inne kwestie pojawiły się w czasopiśmie z 1918 r., w którym — co jest zrozumiałe — dominowały zagadnienia związane z możliwością tworzeniem w trakcie Wielkiej Wojny państwa polskiego zgodnie z zapisami zawartymi w Akcie z 5 listopada 1916 r. i kolejnymi zarządzeniami niemieckich i austriackich władz okupacyjnych.

Data rozpoczęcia druku „Narodu a Państwa” w październiku 1906 r. w istotny sposób wpłynęła na treści pierwszych numerów pisma, gdyż zostały one w większości poświęcone działalności posłów polskich w rozwiązanej właśnie I Dumie Państwowej, w mniejszym zaś stopniu omawiano w nich problematykę bieżącą. Studnicki opublikował wtedy, aż w sześciu kolejnych numerach, cykl artykułów poświęconych obradom Dumy, w których krytykował, jeszcze w umiarkowany sposób, poczynania przedstawicieli polskich w parlamencie rosyjskim, w większości reprezentujących stanowisko Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. Dowodził w nich, że życie narodu polskiego i rosyjskiego toczyło się „odrębnym łożyskiem” i, że dla zachowania bytu narodowego niezbędne jest utrzymanie tego stanu, o ile Polacy myślą o odzyskaniu niepodległości. Przekonywał, że społeczeństwo polskie niepotrzebnie wyłoniło przedstawicielstwo do Dumy, bowiem „zaprzęgnięto je do rydwanu rosyjskiego”, co z kolei przyczynić się musiało do zacierania różnic narodowych i wpływać na stopniową asymilację⁴¹. W piśmie podnoszono, że poprzez współpracę z posłami rosyjskimi w Dumie nie uda się uzyskać nawet autonomii zaboru rosyjskiego, a co dopiero doprowadzić do państwowoprawnej odrębności Królestwa, na zasadach których funkcjonowało ono przed 1830 r. Odrzucano przy tym koncepcję autonomii Królestwa na wzór galicyjski, uznając, że reprezentacja polska w Dumie rosyjskiej jest nieliczna i nie posiada takiego znaczenia jak Koło Polskie w Wiedniu, a jednocześnie przychodzi jej działać w państwie, w którym brak jest rozwiniętych form demokratycznych⁴².

---

⁴¹ W. Studnicki, *Pierwsza sesja Dumy Państwowej i działalność posłów naszych*, NaP 1906, nr 1, s. 8. Zob. tenże, *Odrębnym łożyskiem*, NaP 1906, nr 1, s. 1, 6. O konieczności utrzymania odrębności społeczności polskiej od rosyjskiej oraz państwa rosyjskiego pisano wielokrotnie m.in. w: *Stosunek państwa do zaborów*, NaP 1906, nr 6, s. 250–258; *Wpływ polityki zagranicznej na położenie zaborów*, NaP 1907, nr 1, s. 1–9; Wł. Żukowski, *Udział Królestwa Polskiego w budżecie państwowym*, NaP 1907, nr 2, s. 50–68. Szerzej zob. J. Gzelli, *Krytyka Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego na lamach „Narodu a Państwa” w latach 1906–1907*, [w:] *W kręgu prasy (przeszość — terażniejszość — przyszłość)*, pod red. G. Gzelli, Toruń 1999, s. 45–66.

⁴² W. Studnicki, *Pierwsza sesja...*, NaP 1906, nr 5, s. 220; nr 2, s. 63; nr 6, s. 260; tenże, *Uwsteczenie programu wyborczego w Rosji*, NaP 1906, nr 3/4, s. 120; tenże, *Przyczynki do kry-*

Podobne stanowisko w odniesieniu do udziału przedstawicieli polskich w Dumie Państwowej oraz założenia, jak i możliwości realizacji programu autonomicznego prezentowała redakcja pisma od końca 1906 r., gdy rozpoczęła się kampania wyborcza do II Dumy. Powtarzano wtedy argumenty wskazujące na niewłaściwy sposób wyłaniania kandydatów na posłów⁴³, podnoszono, że powstała w wyniku porozumienia trzech partii tzw. „koncentracja narodowa” będzie prowadziła w przyszłej Dumie politykę ugodową, o czym świadczyć miało przyjęcie przez SND stanowiska trójlojalizmu, co utożsamiano z zarzuceniem przez tę partię programu narodowego sprowadzającego się do walki niepodległościowej z Rosją⁴⁴. Wskazywano na negatywne konsekwencje przyjęcia przez „koncentrację narodową” zasady solidaryzmu, którą kierować mieli się posłowie II Dumy, wreszcie wielokrotnie podkreślano, że udział posłów polskich w pracach parlamentu rosyjskiego świadczyć będzie o pogodzeniu się społeczności polskiej z zaborami i niewolą⁴⁵.

Działalność posłów polskich w II Dumie dość szybko została poddana ostrej krytyce na łamach czasopisma. Posłowie Koła Polskiego zostali zaatakowani za zbyt ugodową politykę, która w przekonaniu publicystów „Narodu a Państwa”, przynosiła jedynie korzyści Rosji. Tylko w bezwzględnej opozycji widzieli skuteczny środek prowadzący do uzyskania koncesji narodowych. W tym kontekście rozpatrywano kwestię głosowania nad kontyngentem rekruta i budżetem państwa oraz problemem autonomii⁴⁶. Zaczęto również sprzeciwiać się poglądom głoszonym przez SND, iż głównym wrogiem polskości są Prusy, podnosząc przy tym rusefikacyjny charakter zarządzeń władz rosyjskich ograniczających możliwość nabywania

---

tyki programu realistów, NaP 1906, nr 5, s. 239–243; tenże, *Z powodu wniosku autonomicznego w Dumie*, NaP 1907, nr 7, s. 289–297.

⁴³ Pismo atakowało różnych kandydatów na posłów, choć skoncentrowało się na prezentowaniu w negatywnym świetle przede wszystkim Franciszka Nowodworskiego oraz Romana Dmowskiego. W miarę upływu czasu postawa Dmowskiego powodowała coraz bardziej negatywne oceny. Zob. [W. Studnicki], *Posłowie polscy*, NaP 1907, nr 4, s. 182–184; tenże, *P. Roman Dmowski*, NaP 1907, nr 3, s. 130; [tenże], *Mowa programowa p. Romana Dmowskiego z 29 września*, NaP 1907, nr 18, s. 838, *Wyjaśnienia na czasie*, NaP 1907, nr 19, s. 862; „*Mysł polityczna*” *N.Dcji*, NaP 1907, nr 20, s. 893–894.

⁴⁴ *Centralny Komitet Wyborczy*, NaP 1907, nr 2, s. 87; *Zgromadzenie wyborcze*, NaP 1907, nr 3, s. 128; [W. Studnicki], *Posłowie...*, NaP 1907, nr 4, s. 184. W piśmie przewidywano, że zmiana programu doprowadzi do rozłamu w ramach SND. Zob. [tenże], *Polacy a stan piąty*, NaP 1906, nr 2, s. 58–59; [tenże], *Koncentracja*, NaP 1906, nr 6, s. 291.

⁴⁵ [W. Studnicki], *Stosunek państwa do zaboru*, cz. 1, NaP 1907, nr 5, s. 203–204; cz. 2, NaP 1907, nr 6, s. 251–252; tenże, *Z powodu powitania posłów naszych w Petersburgu*, NaP 1907, nr 6, s. 274.

⁴⁶ [Tenże], *Dwie taktyki*, NaP 1907, nr 8, s. 338–341; [tenże], *Zgromadzenie do wysłuchania sprawozdania Dmowskiego*, NaP 1907, nr 8, s. 378; tenże, *Z powodu wniosku autonomicznego*, NaP 1907, nr 7, s. 296; T. Grużewski, *Nasza polityka w Drugiej Dumie*, NaP 1907, nr 12, s. 516–518; W. Studnicki, „*Rosja*” a „*Gazeta Polska*”, NaP 1907, nr 13, s. 602; [tenże], *Niedoszłe zwycięstwo pp. Dmowskiego i Konica*, NaP 1907, nr 12, s. 555; *Swinemünde*, NaP 1907, nr 14, s. 641.

ziemi na Kresach Wschodnich czy brak swobód językowych w szkołach⁴⁷. Po rozwiązaniu parlamentu, w piśmie skoncentrowano się na kwestiach realizacji obietnic wyborczych, w tym przede wszystkim możliwości wcielenia w życie programu autonomicznego, co w przekonaniu autorów tekstów zawartych w czasopiśmie stawało się problematyczne wobec ograniczenia przepisami ordynacji wyborczej liczby polskich posłów w Dumie, czy stosunku rosyjskich partii politycznych do idei decentralizacji państwa, a wreszcie mentalności Rosjan⁴⁸. W ostatnim numerze pisma z 16 listopada 1907 r. Studnicki zauważał:

Postulat autonomiczny nie może być ideałem wielkiego narodu historycznego. Cóż to za ideał, który stawia naród przy najbardziej nawet sprzyjających warunkach w stosunku zależności od drugiego narodu i zachowania mających się uzyskać instytucji narodowych uzależnia od przyjaznych podmuchów z północy. Dążenie narodu historycznego, o rozwiniętej indywidualności, być musi samodzielność, a ideałem niepodległość. Krocząc ku samodzielności, walcząc o nią może on na drodze swej spotkać nie hasło autonomii, lecz autonomię⁴⁹.

Problematyka poruszana na łamach dwóch numerów „Sprawy Polskiej” zbliżona była do tej, która dominowała na kartach „Narodu a Państwa”. W związku z rozpoczęciem prac przez III Dumę Państwową wskazywano na niewielkie możliwości prawne przeprowadzenia przez parlament reform w państwie. Zauważano także, że dotychczasowa polityka SND zbankrutowała, że nie udało się pozyskać dla projektów autonomicznych, które wiązały społeczność polską z państwem zaborczym, nawet ówczesnych elit carskiej Rosji⁵⁰. Najwięcej jednak miejsca przeznaczono w piśmie na uwagi dotyczące konieczności kultywowania i realizowania przez społeczność polską wielkiej idei — niepodległości Polski⁵¹.

⁴⁷ T. Grużewski, *Autonomia a niebezpieczeństwo niemieckie*, NaP 1907, nr 9 i 10, s. 388; tenże, *Położenie międzynarodowe*, NaP 1907, nr 18, s. 817.

⁴⁸ [W. Studnicki], *Druga sesja Dumy Państwowej i działalność naszych posłów*, NaP 1907, nr 5, s. 227; [tenże], *Po zamknięciu numeru. Rozwiązanie Dumy i uszczuplenie siły liczebnej reprezentacji naszej*, NaP 1907, nr 9 i 10, s. 463; [tenże], *Ordynacja wyborcza trzeciej Dumy*, NaP 1907, nr 11, s. 481; T. Grużewski, *Nasza polityka w Drugiej...*, NaP 1907, nr 12, s. 413–520; tenże, *Program autonomiczny*, NaP 1907, nr 13, s. 561–566; tenże, *Jeszcze parę słów o programie autonomicznym*, NaP 1907, nr 20, s. 875; W. Studnicki, *Nasze stanowisko w sprawie autonomii*, NaP 1907, nr 23, s. 973.

⁴⁹ W. Studnicki, *Nasze stanowisko...*, s. 974.

⁵⁰ T. G. [T. Grużewski], *Odmienny ustrój państwowy*, SP 1907, nr 1, s. 8; W. Studnicki, *Trzecia Duma Państwowa oraz działalność naszych posłów*, SP 1907, nr 2, s. 61–62.

⁵¹ T. Grużewski, *Dyskusja adresowa i stanowisko Narodowej Demokracji*, SP 1907, nr 1, s. 26–34; tenże, *Wyspiański jako poeta narodowy*, SP 1907, nr 2, s. 53–56; W. Studnicki, *Trzecia Duma...*, s. 62–63.

W numerze pierwszym „Sprawy Polskiej” opublikowano artykuł poświęcony nowelizacji prawa pruskiego w zakresie przymusowego wyłączenia⁵². Kwestia ta była następnie omawiana w „Myśli Politycznej”, zaś autor tej publikacji, Władysław Studnicki podkreślał, że nowe prawo nie wpłynie na położenie ludności polskiej zaboru pruskiego, może natomiast, wobec jego wykorzystania przez SND w agitacji antyniemieckiej, oddziaływać na wewnętrzne stosunki w państwie rosyjskim⁵³. Jedyne numer „Myśli Politycznej” uzupełniał obszerny artykuł Grużewskiego, w którym przekonywał, że nie ma sprzeczności między indywidualizmem a zasadą jedności propagowaną przez endeków⁵⁴.

Kwestia pruskiej ustawy wyłączeniowej, jako czynnika spajającego poczynań społeczeństwa polskiego z carską Rosją, stanowiła jeden z fragmentów publikacji, którą wydrukowano w pierwszym numerze „Votum Separatum”⁵⁵. W czasopiśmie tym, w pierwszym okresie jego wydawania, redakcja koncentrowała się na krytyce poczynań posłów polskich w III Dumie. Oceniając możliwości uzyskania koncesji narodowych przy pomocy Dumy, stwierdzano, że o ile społeczeństwo polskie pokładało duże nadzieje w wypadku I Dumy, ludzono się jeszcze gdy pracę rozpoczynała druga, to w momencie podjęcia działalności przez III Dumę nikt już, z wyjątkiem zasiadających w niej posłów, nie wierzył w poprawę sytuacji Królestwa. Na łamach pisma domagano się rezygnacji przez posłów z mandatów, twierdząc, że: „Polityka narodu niesamodzielnego państwowo ma dwa bieguny końcowe. Dążenie do niepodległości państwowej drogą akcji zbrojnej i asymilację polityczną i narodową”⁵⁶. W tym kontekście zrozumiała jest krytyka na łamach pisma prowadzonej przez endecję akcji neosłowiańskiej. Neosłowianizm postrzegany był bowiem jako próba przeobrażenia narodu historycznego w jeden ze „szczerpów słowiańskich”, utożsamianego ze „zbiorowym samobójstwem narodowym”⁵⁷, był również postrzegany jako przejaw ekspansyjnej polityki Rosji w Europie. Niezro-

⁵² W. Studnicki, *Wobec noweli pruskiej o przymusowym wyłączeniu*, SP 1907, nr 1, s. 4–7.

⁵³ Tenże, *Polityka polska w zaborze pruskim*, MP 1908, nr 1, s. 6–7.

⁵⁴ T. Grużewski, *Zbytek czy brak indywidualności. Psychologia „jedności” naszej*, MP 1908, nr 1, s. 18–22.

⁵⁵ [W. Studnicki], *O zjazd słowiański*, VS 1908, nr 1, s. 30. Szerzej zob. J. Gzella, *Krytyka idei neosłowiańskiej na łamach petersburskiego czasopisma „Votum Separatum” (rok 1908)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, „Bibliologia” 1, Nauki Humanistyczno-Społeczne z. 306; 1996, s. 169–181.

⁵⁶ *Na rozstajnych drogach*, VS 1908, nr 4, s. 1–2. Zob. W. Studnicki, *Trzecia Duma państwowa*, VS 1908, nr 1, s. 8–9; T. Grużewski, *Nieco o ugodowcach i ich przeciwnikach*, VS 1908, nr 3, s. 20; W. Studnicki, *Dwie reakcje*, VS 1908, nr 3, s. 5; tenże, *Akcja słowiańska w Petersburgu*, VS 1908, nr 4, s. 17–18; tenże, *Polityka narodu niepaństwowego*, VS 1908, nr 6, s. 1–2; tenże, *Fatalne nieporozumienie*, VS 1908, nr 10, s. 6.

⁵⁷ *Na rozstajnych...*, s. 1–2; [W. Studnicki], *O zjazd...*, s. 20; W. Studnicki, *Polityka narodu...*, s. 2; W. Rawicz-Szczerbo, *W rydwanie panslawizmu*, VS 1908, nr 5, s. 3.

zumiała dla redakcji pisma była z tego powodu ewolucja SND, które „przyjęło politykę słowiańską bez warunków, «bez zastrzeżeń»”⁵⁸.

W piśmie zauważano, że SND dążąc do poprawy stosunków polsko-rosyjskich, próbowało wykorzystać ruch neosłowiański do skierowania uwagi społeczeństwa polskiego na zagrożenie niemieckie. Redakcja pisma, zauważając istnienie konfliktu polsko-niemieckiego, dowodziła, że głównym wrogiem polskości i Polski pozostaje Rosja. Wynikać to miało chociażby z faktu objęcia przez nią 74% historycznego terytorium dawnej Rzeczypospolitej, nacisków władz państwowych na przeprowadzenie rusyfikacji, które były znacznie silniejsze od tych, jaki stosował rząd pruski dla dokonania germanizacji. Tego rodzaju oceny spowodowały, że faktyczny redaktor wydawnictwa uznał Rzeszę niemiecką za potencjalnego sojusznika sprawy polskiej⁵⁹.

Odmierna tematyka, co jest w pełni zrozumiałe, pojawiła się na łamach wydawnictwa Studnickiego z okresu pierwszej wojny światowej. Związana ona była z oceną formułowaną przez członków redakcji pisma, w myśl której wydanie Aktu 5 listopada 1916 r. umożliwiło, mimo okupacji niemiecko-austriackiej, odbudowę państwa polskiego — jego terytorium i podstawowych instytucji⁶⁰. Przypisując przede wszystkim armii znaczenie państwowotwórcze, jej tworzeniu poświęcono największą liczbę publikacji. Opowiadając się za przymusową rekrutacją, uznawano w tym wypadku prawo państwa do stosowania przymusu, nawet wbrew obowiązującemu ustawodawstwu⁶¹. Pozostałe instytucje państwa były natomiast oceniane z punktu

⁵⁸ W. Studnicki, *Panslawizm współczesny*, VS 1908, nr 4, s. 7; tenże, *Dwie...*, s. 4–6; tenże, *Akcja słowiańska...*, s. 14; *Na rozstajnych...*, s. 4; W. Rawicz-Szczerbo, *W rydwanie...*, s. 4; Wł. St. [W. Studnicki], *Zmiana frontu*, VS 1908, nr 5, s. 18; W. Studnicki, *Zamiary a rzeczywistość*, VS 1908, nr 10, s. 14. Polityka prowadzona przez SND wpływała na formułowane negatywnych oceny dotyczących poglądów Romana Dmowskiego. Zob. T. G. [T. Grużewski], *Dyskusja o ogólnej polityce rządu i mowa p. Dmowskiego*, VS 1908, nr 3, s. 6–9; W. Studnicki, *Roman Dmowski: Niemcy, Rosja i kwestia polska*, VS 1908, nr 5, s. 12–17; tenże, *Zmiana frontu*, VS 1908, nr 5, s. 18–21; T. Grużewski, *Współczesna kwestia polska w oświeceniu p. Dmowskiego*, VS 1908, nr 6, s. 6–15.

⁵⁹ St. Wł. [W. Studnicki], *Zmiana...*, s. 19–20; W. Studnicki, *Panslawizm...*, s. 12; Waclaw Gizbert [Wacław Studnicki], *Teraźniejszość i przyszłość Polski* (Według książki Geорга Cleinowa: *Die Zukunft Polens*), VS 1908, nr 8, s. 10–17.

⁶⁰ T. Grużewski, *Niebezpieczeństwo rosyjskie a państwo polskie*, NaP 1918, z. 1, s. 1; W. Studnicki, *W poszukiwaniu drogi wyjścia*, NaP 1918, z. 2, s. 8; *Czy akt 5 listopada był błędem z punktu widzenia interesów Niemiec*, NaP 1918, z. 13, s. 89–91. Szerzej zob. J. Gzella, „*Naród a Państwo*” — pismo germanofilskiego odłamu aktywistów polskich z 1918 roku, [w:] *W kręgu prasy (przeszłość — teraźniejszość — przyszłość)*, pod red. G. Gzelli, J. Gzelli, Toruń 2001, s. 45–65.

⁶¹ W. Studnicki, *Pierwsze polskie ministerium*, NaP 1918, z. 1, s. 15; tenże, *W poszukiwaniu...*, s. 8; I. Moszczeńska, *Niepodległość i wolność*, NaP 1918, z. 2, s. 3; W. Studnicki, *Skurcz woli pcha do katastrofy*, NaP 1918, z. 3, s. 24; tenże, *Szukanie dróg wyjścia*, NaP 1918, z. 4, s. 4; W. St[udnicki], *Z powodu deklaracji rządu*, NaP 1918, z. 12, s. 53; inż. W. B., *Obowiązki rządu a społeczeństwa przy tworzeniu armii polskiej*, NaP 1918, z. 13, s. 80–81; W. Studnicki, *W przeded-*

widzenia ich aktywności w trakcie odbudowy Rzeczypospolitej. Z tego powodu negatywnie pisano o działalności Rady Regencyjnej, domagając się od jej członków ustąpienia na rzecz „najbardziej odpowiedniego króla”⁶². Podobne oceny formułowano wobec nie istniejącej już w okresie wydawania pisma Tymczasowej Rady Stanu, następnie Rady Stanu. Bardzo mocno podkreślano, że instytucje te zostały opanowane przez osoby niekompetentne, które jednocześnie, zgodnie z programem głoszonym przez zwolenników pasywizmu, nie dostrzegały potrzeby zintensyfikowania działań na rzecz odbudowy państwa, wręcz optowały za jego neutralnością podczas wojny⁶³. Członkowie redakcji zdając sobie sprawę, że od aktywności poszczególnych jednostek zależeć może tempo odbudowy Polski starali się kształtować nowy wzorzec postępowania patriotycznego i propaństwowego, najczęściej piętnując różnego rodzaju zachowania, ale także cechy wewnętrzne osób sprawujących władzę⁶⁴.

Dla redakcji „Narodu a Państwa” jedną z najważniejszych była kwestia kształtu terytorialnego państwa i wynikających z tego sojuszy. Uznając, że Polska w granicach Królestwa Polskiego będzie zbyt słabym organizmem politycznym opowiadano się za włączeniem w skład państwa polskiego rozległych terytoriów wschodnich, przy czym na północy wskazywano na „linię Dźwiny, Berezyny i błot Poleskich”, zaś na odcinku ukraińskim wymieniano ziemię chełmińską i Wołyń. W imię polskiej ekspansji na wschód i przyszłych stosunków polsko-niemieckich Władysław Studnicki rezygnował z ziem będących przed I wojną światową pod panowaniem niemieckim. Prezentacja tego rodzaju koncepcji na łamach pisma wynikała z przekonania, że bez rozległych terenów wschodnich państwo polskie nie będzie mogło istnieć, zaś o granicy wschodniej Rzeczypospolitej decydować będą zwycięskie

---

niu nowej Rady Stanu, NaP 1918, z. 14, s. 107–108; *Z powodu mowy tronowej*, NaP 1918, z. 19, s. 239; S. Paciorkowski, *Przeciw apaństwowym dążeniom*, NaP 1918, z. 17, s. 180; W. Studnicki, *Werbunek*, NaP 1918, z. 22, s. 28–31; *Armia czy bojówki*, NaP 1918, z. 22, s. 31.

⁶² W. Studnicki, *Szef departamentu politycznego hr. Wojciech Rostworowski*, NaP 1918, z. 2, s. 26; tenże, *Kwestia Galicji*, NaP 1918, z. 5, s. 10; tenże, *Z różnych faz sprawy naszej*, NaP 1918, z. 8, s. 6; M. Łempicki, *Etapy polskiej myśli politycznej w okresie wojny*, NaP 1918, z. 9–10, s. 28; T. Grużewski, *Program Rosji i jej rozkład wewnętrzny*, cz. IV, NaP 1918, z. 12, s. 54; tenże, *Traktat brzeski i jego następstwa*, NaP 1918, z. 16, s. 149.

⁶³ W. Studnicki, *Pierwsze polskie...*, s. 16; W. St[udnicki], *Formy samookreślenia*, NaP 1918, z. 3, s. 26–27; T. Grużewski, *Dane obecnej sytuacji*, NaP 1918, z. 6, s. 2; M. Łempicki, *Sugestia wyrazów a realne tezy polityki polskiej*, NaP 1918, z. 8, s. 2–3; W. St[udnicki], *Z powodu nominacji do Rady Stanu*, NaP 1918, z. 14, s. 119; *Dane współczesnej sytuacji*, NaP 1918, z. 21, s. 3; *Z powodu mowy kanclerza*, NaP 1918, z. 22, s. 37.

⁶⁴ I. Moszczeńska, *Niepodległość i ...*, s. 2; L. Byłski, *Instytucje bez kontroli*, NaP 1918, z. 3, s. 22; W. Studnicki, *Szukanie drogi wyjścia. Psychologia z okresu niewoli jako przeszkoda naszej odbudowy*, NaP 1918, z. 4, s. 2; [tenże], *Po nowej klęsce*, NaP 1918, z. 8, s. 10–11; tenże, *Votum nieufności premierowi Steczkowskiemu*, NaP 1918, z. 17, s. 188–192; tenże, *Przeciwnicy naszego wschodu*, NaP 1918, z. 21, s. 20.

Niemcy. W imię włączenia do Polski kresów wschodnich redakcja skłonna była zrezygnować także z przynależności do państwa polskiego Galicji⁶⁵.

Pomimo przemian jakie nastąpiły w wyniku wojny i rewolucji w Rosji, państwo to postrzegane było przez publicystów pisma jako twór najbardziej zagrażający Polsce, stąd optowano za działaniami, które mogłyby doprowadzić do dalszego jej osłabienia. Możliwość taką dostrzegano we współpracy polsko-niemieckiej określonej przez konwencję militarną i przymierze gospodarcze. Konwencja miała dać obu państwom „strategiczną gwarancję” bezpieczeństwa przed Rosją, zaś umowa gospodarcza przyczynić się do związania gospodarek m.in. przez wprowadzenie zezwoleń na swobodę przewożenia towarów⁶⁶. O potrzebie zawarcia konwencji militarnej nie wspomiano już w ostatnich numerach pisma, zatem należy sądzić, że koncepcja ta została zarzucona, natomiast nadal optowano za równoprawnymi stosunkami gospodarczymi i ich uregulowaniem na podstawie klauzuli największego uprzywilejowania, co prowadzić miało do stworzenia wspólnego obszaru celnego⁶⁷.

We wszystkich czasopismach redagowanych i wydawanych przez Studnickiego występował, choć nie we wszystkich numerach, dział recenzyjny. Drukowano w nim recenzje i omówienia różnego rodzaju publikacji, nawet obszerniejszych artykułów, jednak zawsze związanych, nawet w sposób pośredni, z kwestią funkcjonowa-

⁶⁵ W. Studnicki, *W poszukiwaniu...*, s. 1–12; W. St[udnicki], *Formy samookreślenia...*, s. 26; tenże, *W poszukiwaniu drogi wyjścia. Warunki obiektywne przymierza polsko-niemieckiego*, NaP 1918, z. 3, s. 7; tenże, *Parę słów z powodu mów Korfantego i Trąpczyńskiego*, NaP 1918, z. 4, s. 26; *Uwagi nad mową hr. Czernina*, NaP 1918, z. 4, s. 24; tenże, *Kwestia Galicji...*, s. 10; tenże, *Co teraz?*, NaP 1918, z. 6, s. 3; *Materiały do sprawy ukraińskiej*, NaP 1918, z. 7, s. 6–12; T. Grużewski, *Program Rosji i jej rozkład wewnętrzny*, cz. I, NaP 1918, z. 8, s. 12–13; W. St[udnicki], *Dawni maksymaliści, dzisiejsi minimaliści*, NaP 1918, z. 12, s. 57; W. Studnicki, *Parę słów o rozwiązaniu austriacko-polskim*, NaP 1918, z. 17, s. 185; tenże, *Wobec nowych warunków politycznych*, NaP 1918, z. 18, s. 193; tenże, *Przeciwnicy naszego...*, s. 19–21; tenże, *Ministerium Kucharzewskiego*, NaP 1918, z. 21, s. 9; tenże, *Jaka Polska zarysowuje się przed nami w chwili obecnej*, NaP 1918, z. 25, s. 105–109; tenże, *Problemat naszych ziem wschodnich*, NaP 1918, z. 25, s. 109–113.

⁶⁶ T. Grużewski, *Niebezpieczeństwo rosyjskie a państwo polskie*, NaP 1918, z. 1, s. 3–9; W. Studnicki, *Sytuacja i horoskopy*, NaP 1918, z. 1, s. 9; T. Grużewski, *Anglia a sprawa polska*, NaP 1918, z. 2, s. 13; tenże, *Legenda kongresowa*, NaP 1918, z. 3, s. 6–7; I. Moszczeńska, *Walka o pokój w stronnictwach niemieckich*, NaP 1918, z. 3, s. 14; W. Studnicki, *W poszukiwaniu drogi wyjścia. Warunki...*, s. 2–5; tenże, *Przeciwstawienie się rewolucji*, NaP 1918, z. 5, s. 27; T. Grużewski, *Pogrom Rosji i jej rozkład wewnętrzny*, cz. I, NaP 1918, z. 8, s. 14; cz. II, z. 9–10, s. 12; H. Tenenbaum, *Niemiecko-polskie przymierze gospodarcze*, NaP 1918, z. 9–10, s. 16; Dr. M. Z. [M. Zieleniewski], *Pacyfizm warszawski*, NaP 1918, z. 11, s. 25; *Czy akt 5 listopada był błędem z punktu widzenia interesów Niemiec*, NaP 1918, z. 13, s. 89–90; W. Studnicki, *Stosunki polsko-niemieckie*, NaP 1918, z. 15, s. 133; T. Grużewski, *Głos z Wersalu i odpowiedź*, NaP 1918, z. 18, s. 197–198; tenże, *Piecza nad pokojem i panowaniem*, NaP 1918, z. 21, s. 12–14; *Hintze o Polsce*, NaP 1918, z. 21, s. 22–23; *Wobec zmiany sytuacji*, NaP 1918, z. 22, s. 27; W. Studnicki, *Jaka Polska zarysowuje się...*, s. 108. Szerzej zob. J. Gzella, *Koncepcja związków polsko-niemieckich na łamach czasopisma „Naród a Państwo” w 1918 roku*, „Przegląd Zachodni” 1995, nr 3, s. 107–118.

⁶⁷ *Z powodu mowy kanclerza*, NaP 1918, z. 22, s. 37.

nia społeczeństwa polskiego pod zaborami. Pomijano natomiast publikacje, które należałyby lokować w nurcie prac politologicznych o charakterze teoretycznym lub przybliżających przemiany społeczne w różnych zakątkach świata. W pierwszym numerze „Narodu a Państwa” z 1906 r. zamieszczono jedną recenzję — pracy Ludwika Cybulskiego, w której autor zaprezentował kwestie związane z funkcjonowaniem rolnictwa w Rosji i cyklicznie występującego w tym kraju problemu głodu⁶⁸.

Rozbudowywaną częścią wszystkich wydawnictw były „notatki publicystyczne”. W ramach tego działu redakcja zamieszczała informacje zaczerpnięte z innych wydawnictw periodycznych, mające różnorodny charakter. Publikowano np. wiadomości, by odwołać się do pierwszych dwóch numerów „Narodu a Państwa” z 1906 r., o rozpoczęciu druku i tematyce zawartej na łamach „Myśli Niepodległej”, pisma, którego drugiego numeru „nie braliśmy już do rąk, bo szkoda czasu na przeglądanie tych bzduń”, o statucie Polskiej Ligi Wolnej Myśli, aktywności politycznej chłopów syberyjskich przedstawionej za pismem „Saratowskij Listok”⁶⁹, badaniach Aleksandra Świętochowskiego, procesie adwokatów warszawskich, rozłamie w PPS, czy okólniku generała podolskiego⁷⁰. Wprowadzenie tego działu umożliwiała redakcji odnoszenie się do bieżących spraw, powodowało także, że pismo było bardzo żywo redagowane.

Nie przeceniając znaczenia wydawnictw redagowanych i wydawanych przez Władysława Studnickiego, chociażby ze względu na ich niewielkie nakłady, trzeba stwierdzić, że odegrały one pewną rolę w kształtowaniu poglądów społeczeństwa polskiego. Nie ulega wątpliwości, że pierwsze jego wydawnictwa z lat 1906–1908, będące jednymi z nielicznych legalnie drukowanych czasopism, które tak mocno akcentowały problematykę niepodległościową, pojmowaną przede wszystkim jako koncentrację sił polskich na froncie antyrosyjskim, przyczyniły się nie tylko do utrwalenia świadomości narodowej na terenie Królestwa Polskiego, ale również do przekształceń w ramach Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. Wydawanie przez Studnickiego pism zbiegło się bowiem z ewolucją programu SND, które wbrew dotychczasowej tradycji nie w Rosji a w Niemczech zaczęło upatrywać

---

⁶⁸ Zob. rec: L. Cybulski, *Przyczyny upadku rolnictwa i głodów w Rosji, Lwów 1903*, ss. 352, NaP 1906, nr 1, s. 41–45. Kolejne recenzje i omówienia drukowano bardzo regularnie w „Narodzie i Państwie”. Zob. Wł. St[udnicki], *Ze swojej i obcej literatury politycznej*, NAP 1906, nr 2, s. 92–98 (publikacja ta była rec. książki Z. Bałicki, *Parlamentaryzm. Zarys socjologiczny*, t. 2, Lwów 1905); omówienie kilku broszur: Płochocki, *ST (os...arz). Przed zjazdem i PPS na rozdrożu. (Z powodu VII Zjazdu)*, Kraków 1905, NaP 1906, nr 3–4, s. 169–187; [Julian Klaczko zmarł 26 listopada], NaP 1906, nr 5, s. 221–232; J. Klaczko *wobec panslawizmu*, NaP 1906, nr 6, s. 270–287; rec. L. Kulczycki, *Autonomia i federalizm w ustroju państw nowożytnych, Polskie Towarzystwo Nakładowe 1906*, NaP 1906, nr 6, s. 287–290.

⁶⁹ Zob. *Notatki publicystyczne*, NaP 1906, nr 1, s. 45–48.

⁷⁰ Zob. *Notatki publicystyczne*, NaP 1906, nr 2, s. 98–104.

głównego wroga Polski i polskości. Przyjęcie przez przywódców Stronnictwa zasad „polityki realnej” było nie tylko krytykowane na łamach pisma, ale również negowane przez część działaczy SND, którzy w konsekwencji, w ramach tzw. „frondy”, wystąpili z partii. Czasopisma Studnickiego wpisywały się zatem w nurt dyskusji wewnątrzpartyjnej prowadzonej w ramach formacji endeckiej, dając przyszłym „frondystom” szereg argumentów umożliwiających przyjęcie opozycyjnego stanowiska wobec władz Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego.

Inne znaczenie miało wydawnictwo Studnickiego z 1918 r., propagowane bowiem na jego łamach koncepcje zwolenników odbudowy Rzeczypospolitej w oparciu o Niemcy, na podstawie bardzo ogólnego Aktu 5 listopada, miały się z ocenami i oczekiwaniami znacznej części społeczeństwa. W ostatnim roku wojny koncepcje te uznawano za zbyt daleko idące, za bardzo podporządkowujące powstające państwo polskie Rzeszy niemieckiej.

Bibliografia

- Bałabuch H., *Nie tylko cenzura. Prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865–1915*, Lublin 2001.
- Feldman W., *Dzieje polskiej myśli politycznej 1864–1914*, wyd. 2, Warszawa 1933.
- Galos A., *Gruźewski Tadeusz Ferdynand*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Wrocław 1960.
- Gzella J., *Koncepcja związków polsko-niemieckich na łamach czasopisma „Naród a Państwo” w 1918 roku*, „Przegląd Zachodni” 1995, nr 3, s. 107–118.
- Gzella J., *Krytyka idei neosłowiańskiej na łamach petersburskiego czasopisma „Votum Separatum” (rok 1908)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, „Bibliologia” 1, Nauki Humanistyczno-Społeczne z. 306; 1996.
- Gzella J., *Krytyka Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego na łamach „Narodu a Państwa” w latach 1906–1907*, [w:] *W kręgu prasy (przeszość — terażniejszość — przyszłość)*, pod red. G. Gzelli, Toruń 1999.
- Gzella J., *„Naród a Państwo” — pismo germanofilskiego odłamu aktywistów polskich z 1918 roku*, [w:] *W kręgu prasy (przeszość — terażniejszość — przyszłość)*, pod red. G. Gzelli, J. Gzelli, Toruń 2001.
- Gzella J., *Zaborcy i sąsiedzi Polski w myśli społeczno-politycznej Władysława Studnickiego (do 1939 r.)*, Toruń 1998.
- Kmieciak Z., *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1980.
- Kmieciak Z., *Prasa polska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915*, [w:] *Historia prasy polskiej*, t. 2, *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976.
- Kułakowski M. [J. Zieliński], *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień*, t. 1, Londyn 1968.

- Ryńca M., Suleja W., *Studnicki (Studnicki-Gizbert) Karol Władysław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 45, Warszawa 2007–2008.
- Stokowa M., *Jankowski Stefan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962–1964.
- Studnicki W., *Ludzie, idee i czyny*, [w:] W. Studnicki, *Pisma wybrane*, t. 3, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył J. Gzella, Toruń 2000.
- Studnicki W., *Współczesna Syberia*, Kraków 1897.
- Studnicki W., *Z przeżyć i walk*, [w:] W. Studnicki, *Pisma wybrane*, t. 1, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył J. Gzella, Toruń 2000.
- Suleja W., *System polityczny Władysława Studnickiego (do roku 1918)*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. 2, *Twórcy polskiej myśli politycznej*, pod red. H. Zielińskiego, Wrocław 1978.
- Tyrowicz M., *Olechowski Erazm Gustaw*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 23, Wrocław 1978.